

JOHANNES Voldemar Veski ja Wiedemanni
Sõnaraamat²

Huno Rätsep

1869. aastal ilmus Peterburis akadeemik Ferdinand Johann Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamat, mis sisaldas ligemale 50 000 kirjasõnast ja murretest talletatud sõna ja sõnaühendit. Kuni oma surmani 1887. aastal jätkas P. J. Wiedemann oma sõnakogu täiendamist ja kavatses avaldada sõnaraamatu teise, täiendatud trüki. Selle mõtte teostagemise katkestas surm. 1893. aastal andis Jakob Hurt Peterburi Teaduste Akadeemia ülesandel välja Wiedemanni sõnaraamatu teise trüki, kuhu on lisatud Wiedemanni poolt hiljem kogutud sõnaaines, umbes 10 000 sõna.

Neli aastat pärast selle sõnavaramu esitrüki ilmumist tuli Vaidavere küla Kaasiku talus ilmale Johannes Voldemar Veski, tulevane akadeemik ja Wiedemanni väärrikas järglane eesti leksikograafias. Kui nägi päevavalgust Wiedemanni sõnaraamatu teine trükk, oli Johannes Voldemar Veski kuendat aastat Hugo Treffneri gümnaasiumi õpilane.

Juba siis, koolipoisina, hankis ta endale Wiedemanni sõnaraamatu ja täiendas seda omalt poolt uute sõnadega, mida ta kodumurdest teadis, koolikaaslastelt kuulis või kirjanduse lugemisel leidis.¹ Vahetevahel läks tal juba siis sõnaraamatut tarvis uute sõnade hankimisel. J. V. Veski kirjutab oma "Mälestuste raamatus": "Ma olin eelmisel päeval käinud koolivenna Joosep Liivi korteris Allee tänavas, kus me üheskoos tõlkisime Sudermanni "Kodu", mida sel ajal veel eesti keeles polnud. Võtsin alati oma Wiedemanni kaasa, sest vahel sai sealt mõne sobiva vaste leida."²

² Ettekanne 10. J. V. Veski päeval 27. juunil 1977. a. Tartus.

¹ J. V. Veski, Mälestuste raamat, Tallinn 1974, lk. 265.

² J. V. Veski, Mälestuste raamat, Tallinn 1974, lk. 91.

Wiedemanni sõnaraamatu uustrukki koostades oli Jakob Hurt ise tallele pannud hulganisti uut sõnaainest ja kavatses need eraldi raamatuna avaldada. Haaratud sellest mõttest, läkitas üliõpilane J. V. Veski 1898. a. kirjas Jakob Hurdale esimese osa oma aastate jooksul kogunenud täiendusmaterjalist Wiedemanni sõnaraamatule. Jakob Hurt tänas Veskit lähetatud sõnade eest.³ Ülejäänud sõnu Veski Hurdale enam ei saanud. J. V. Veski kiri on säilinud ja selles pakutud sõnakogust on hiljuti "Kodumurdes" kirjutanud Ann Kask.⁴

Nõnda on Wiedemanni sõnaraamat saanud Johannes Voldemar Veskiile küllalt lähedaseks abiliseks veel enne seda, kui ta hakkas uusi sõnu looma ja eesti teaduskeele sõnavara korrastama. Hiljemgi on J. V. Veski kasutanud seda sõnaraamatut ilukirjanduse tõlkimisel saksa ja vene keelest. J. V. Veski varasemate tõlgete keelepruuki on lähemalt jälginud J. Peegel. Tema arvates oli Wiedemanni sõnaraamat tõlkijale asendamatuks sõnavaraallikaks, kuigi tema tõlgete uudissõnavaras võib kohata juba siis tõlkija enda sõnasünnitisi.⁵

Juhtus nii, et J. V. Veskit oleks peasegu saanud Wiedemanni sõnaraamatu kolmanda trüki väljaandja. Käesoleva sajandi teise aastakümne algul tegi kirjastus "Maa" J. V. Veskiile ettepaneku ette valmistada Wiedemanni sõnaraamatu uue, parandatud trüki käsikiri. Ettepanek jäi siiski üksnes ettepanekuks, sest kirjastus "Maa" lõpetas varsti pärast seda oma tegevuse.⁶

Umber sel ajal või natuke varem oli J. V. Veskil sügelenud uut laadi, loov vahekord Wiedemanni sõnaraamatuga. J. V. Veski hakkas kasutama sellesse raamatusse koondatud rikkalikku sõnaainestikku eesti kirjakeele, eriti eesti oskuskeele sõnavara täiendamiseks.

Johannes Aaviku poolt propageeritud eesti kirjakeele radikaalse uuendamise taustal kujundab tulevane keelekorral-

³ J. V. Veski, Mälestuste raamat, Tallinn 1974, lk. 265.

⁴ A. Kask, Murdesõnu Johannes Voldemar Veski esimesest sõnavarakogust. - Kodumurre nr. 12, Tallinn 1975, lk. 40-49.

⁵ J. Peegel, J. V. Veski varasemate ilukirjanduslike tõlgete sõnavarast. - Nonaginta, Tallinn 1963, lk. 20-25.

⁶ J. V. Veski, Mälestuste raamat, Tallinn 1974, lk. 227.

duse juht J. V. Veski sajandi teisel kümnel välja keelehoolde ja keelerikastamise põhimõtted, millele ta jäi truuks oma aastate- ja tööderohke elu lõpuni.

Johannes Voldemar Veski on nõus, et eesti keel vajab uusi sõnu, sest et "ta kihavama elu voolusse sattudes vahetevahel sõna-ahtraks, abituks ning kohmetuks kipub jääma".⁷ Uute sõnade juurdesoetamiseks "tuleks meie keele praegune sõnade-tagavara hoolega läbi sõeluda ja sealt muu seas unustusse vaibunud tarbekohane vara uueste tarvitusele tuua ning sündsäl korral isegi "vanadesse astjatesse uut viina valada", sünonüümide piirid kindlaks määrata, uusi laenusid teha ning, kui tarvis, Eesti keelemaitse kohasteks ümber muuta".⁸ Peamiseks on J. V. Veski rahvakeele rikkuste igakülgne kasutamine ja edasiarendamine. Kõlab ju suure keelemeistri kõige tuntum mõtteavaldus nõnda: "Kõik Eesti keele pea-asjaliseks edasiarendamiseks tarvisminevad sugemed, kavad ja seadused peituvad meie keeles eneses, kui omapäralses Soome-Ugri keeltepere liikmes."⁹

Kaks aastakümnet hiljem varieerib nüüd juba üldise tunnustuse leidnud keelemees oma põhimõtet järgmiselt: "...seejuures ei sigita mitte vähe rikastusvõimalusi keeles puhkava sõnavara arendamine kindlasisulisteks sünonüümideks ja murredeist juurdehangitavaks leksikaalseks, osalt aga ka morfoloogiliseks tihendus- ja varjundusaineseks".¹⁰

Oma mitmekülgses sõnavaratöös on Johannes Voldemar Veski soetanud eesti keeles eneses leiduvast sõna- ja tuletusainesest eesti kirjakeelde, eriti eesti teaduskeelde hulgana uusi sõnu. Tuletuse lähtematerjaliks on ta kasutanud millaltki palju üldtuntud sõnade tüvesid ja produktiivseid liiteid. Selle kõrval aga on J. V. Veski alati silmas pidanud eesti murrete ja vanema kirjakeele sõnavara. Wiedemanni sõnaraamat oli J. V. Veski tegevuse kõrgajal kõige olulisem eesti rahvakeele allikas ja siit on ta ka ammutanud rohkesti ainest uute sõnade loomiseks.

⁷ Johannes Voldemar Veski keelelisi töid, Tallinn 1958, lk. 40.

⁸ Sealsamas.

⁹ Sealsamas.

¹⁰ Sealsamas, lk. 109.

Ei saa märkinata jätta, et J. V. Veski on kasutanud Wiedemanni sõnavaramu kõrval teisigi sel ajal kättesaadavaid sõnakogusid, näiteks Andrus Saareste kogumikku "Murdedõnad Põhja-Eestist" (1921). Aili Univere uurimusest¹¹ teame, kui sageli pöördus J. V. Veski oma kodumurraku poole keeleainese saamiseks.

Ja ikkagi on Wiedemanni sõnaraamat peamine läte. Juba "Eesti õigekirjutuse-sõnaraamatu" koostamisel toetuti eeskätt Wiedemanni sõnaraamatule. J. V. Veski on ise meenutanud: "Selle peamine koostaja oli Jaan Tammemägi. Ta kirjutas Wiedemanni sõnaraamatust iga koosoleku jaoks välja sõnu, mis siis üheskoos läbi arutati ja lõplikult fikseeriti."¹²

Väike polnud Wiedemanni sõnaraamatu abi ka "Eesti õigekeelsuse sõnaraamatu" käsikirja koostamisel.

Igapäevaseks käsiraamatuks oli Wiedemanni sõnaraamat saanud J. V. Veskiile oskussõnakomisjonides töötamisel. Seda on tunnistanud nende komisjonide tööst osavõtnud teadlased ise oma hilisemates meenutustes. Professor Albert Valdes kirjutab: "Eesti arstiteaduslike oskussõnade fikseerimisel või loomisel selgitati kõigepealt selle mõiste täpne definitsioon, mida võrrekselne oskussõna väljendab, ning vastavalt sellele kaaluti võimalikke olemasolevaid eestikeelseid väljendusi või otsiti sugemeid vastava uue oskussõna loomiseks kas Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatust või teistest allikatest."¹³ Ja professor Heinrich Riikoja meenutab: "Iga kord istusime paar-kolm tundi ja sõelusime sõnu. Veskil olid kaasas Wiedemann ning ladina ja kreeka sõnastik. Tal oli mahukas portfell, pruun ja väga suurest tarvitamisest hästi kulunud. Seal oli igasugust tarkust sees."¹⁴

¹¹ A. Univere, Kodumurde mõju J. V. Veski keelelisele tegevusele. - Centum, Tallinn 1974, lk. 5-17.

¹² J. V. Veski, Mälestuste raamat, Tallinn 1974, lk. 246.

¹³ A. Valdes, J. V. Veski ja eesti arstiteadusliku oskuskeele arendamine. - Nonaginta, Tallinn 1963, lk. 67.

¹⁴ H. Riikoja, Koos Veskiga sõnu tegemas. - "Keel ja Kirjandus" 1975, nr. 4, lk. 232.

Järgnevas katsume natuke lähemalt selgitada, kuidas J. V. Veski kasutas Wiedemanni sõnaraamatus leiduvaid vähetuntud murdesõnu, vana kirjakeele arhaisme ja 19. sajandi lõpu uustuletisi. Niisuguse suure sõnakogu käsitsemist hõlbustas palju saksakeelse tähestikulise registri olemasolu. Selle abil oli võimalik leida sõnaraamatust kiiresti neid sõnu ja väljendeid, mis on sisult lähedased terminit vajavale mõistele.

Juba ette võib öelda, et J. V. Veski on kasutanud Wiedemanni sõnavaramut loovalt, nii nagu sõnameistrile kohane. Tänapäeval, sõnaloometöö hoogustumise tingimustes, kui sõnaloojate ette on taas kerkinud küsimus, kuidas ja millest luua uusi, vajalikke sõnu, on põhjust jälgida J. V. Veski, eesti oskussõnavara rajaja töövõtteid ja allikate kasutamist.

Wiedemanni sõnaraamat on pakkunud J. V. Veskile küllaltki sageli uusi tüvesid tuletuse aluseks. Seejuures ei ole J. V. Veski toiminud alati sugugi tavapäraselt, s. o. kasutanud verbitüvesid verbaalsubstantiivide tuletamiseks või adjektiivitüvesid abstraktsete noomenite tuletamiseks. Ta on leidnud omapäraseid tuletuslähteid.

Nii tuletab Veski vähetuntud adjektiivide tüvedest uusi verbe. Näiteks on Wiedemanni adjektiiv are 'arusaadav, selge', sel alusel on Veski tuletanud enne 1930. aastat verbi aretama 'loomi või taimi kavakindlalt arendama'.

Wiedemanni sõnaraamatus on luulekeelne adjektiiv kasav (kasava) 'vääriline, väarikas'. J. V. Veski paigutab sõna EÖS-i ja tuletab sellest kui partitsiibist verbi kasama 'austama (kedagi millegagi), (millegi) vääriliseks pidama, (millestki) lugu pidama'.

Tavaline on lihtverbist tuletatud verbi saamine. Nii on ka J. V. Veski moodustanud Hiiumaa murrakutele iseloomulikust verbist kehtama 'suutma, julgema' i-tuletise keh-tima 'maksvusel olema'.

Samuti on J. V. Veski moodustanud Wiedemanni leiduva verbi süstma 'viskama, sööstma' alusel ja suskama, süska-ma, suskima verbipere toel uue i-liitelise verbi süstima 'sisse pritsima' tähenduses.

Wiedemanni sõnaraamatus on verb veerama, mis esineb ka ühendis süü teise peale veerama. Sel alusel on J. V. Ves-

ki tuletanud 1930-ndail aastail verbi veerdama (veerata, veerdan) tähenduses 'insinueerima, kellelegi midagi halba omistama, halba varju heitma'.

Kuid J. V. Veski on kasutanud ka vastupidise suunaga tuletamist: tuletatud verbist on moodustatud lihtverb.

Nii on Wiedemanni olevast verbist särduma 'kõrvetada saama' saanud J. V. Veski verbi särdama 'maaki hõõgutama, kuumutama'. Ja Wiedemanni sõnaraamatus esinevast verbist virkuma 'üles kargama, virguma, ärkama' on J. V. Veski tuletanud verbi virkama 'alarmeerima'.

On veel kolmas võimalus: ühe tuletatud verbi tüvest lähtudes saadakse teise liite abil uus verbaaltuletis.

Nii leidub Wiedemanni sõnaraamatus verb kaasutama 'saatma, kaasa minema'. J. V. Veski on sellest verbist lähtunud ja moodustanud kausatiivist antikausatiivi kaasuma 'millelegi juurde tulema, liituma'.

Wiedemanni sõnaraamatus kohtame saarte murdele omast verbi liikima 'läbi käima'. Sel alusel tuletas J. V. Veski verbi liiklema. Ilmselt juhtis Veski liikima-verbi juurde üks selle sõna saksakeelseid tähendusi 'Verkehr haben'.

Verbe saab tuletada deverbaalse iseloomuga noomeneist. Seda moodust on rakendanud oma sõnaloomingus ka J. V. Veski.

Näiteks on Wiedemanni sõna loendus tähenduses 'ette lugemine (Lesung, Verlesung)', vastav verb aga puudub. Siit lähtudes on J. V. Veski tuletanud verbi loendama ja andnud sellele natuke teistsuguse tähenduse.

Wiedemanni sõnaraamatus on arhaismina esitatud sõna nekk (neku) tähenduses 'kättemaks'. J. V. Veski soovitas seda sõna taas kasutama hakata ja tuletas siit ka verbi nek-kama 'kätte maksuma'. Nii oli sündinud võistleja J. Aaviku tehistüvelisele verbile neimama.

Wiedemanni sõnaraamatus on antud märksõnana substantiiv tale ja näidatud, et Lõuna-Eestis kasutatakse sellest sõnast ühendit talele panema tähenduses 'tallele panema'. J. V. Veski on arvatavasti siit lähtunud, kui ta 1930. aastail tuletas verbi talendama 'varuks jätma, reserveerima'.

Wiedemanni sõnaraamatus leidub murdesõna sõltus tähenduses 'sidumispaal (riietusesemel), tripp riputamiseks; sidumine'. J. V. Veski eraldas siit tüve sõlt(u)- ja moodustas uue verbi sõltuma, mis tänapäeval on igapäevane sõna meie kõnes.

Tuletada on võimalik ka ühe liitelise noomeni tüvest teist liitelist noomenit. Sedagi moodust on J. V. Veski rakkendanud ona sõnatuletuses.

Wiedemanni sõnaraamatus on u-liiteline saarte murde sõna lurs (lursu) tähenduses 'lutikas'. Selle sõna alusel moodustas J. V. Veski uue ik-substantiivi lursik tähenduses 'knopka', mis 1930. aastail konkureeris E. Elisto taletise-ga nuppel.

On võimalik, et Wiedemanni sõnaraamatus esinev tuletis puistik 'puiestik' on olnud J. V. Veskile üheks lähtekohaks metsandusoskussõna puistu 'bioloogiliste tunnuste poolest ühtlane metsala' moodustamisel. Teise lähtekohana võiks siin arvesse tulla soome puisto 'park' eeskuju.

Wiedemanni sõnaraamatus on lõunaeesti sõna maak (maage) 'kumak, punane türgi lõng' ja põhjaeestiline maage (maake) 'rauda sisaldav vesi (soodes), millega koos lepakoorega keedetud riie mustaks värvub'. Nende kõrvale tuletas Veski uue i-liitelise sõna maak (maagi) märkima metallimulda.

Wiedemanni sõnaraamatus on nimisõna hage, mis esineb ühendis hagele minema 'hagama, hagelema'. Selle sõna hage võttis J. V. Veski esialgu kasutusele 'kohtuliku nõude' tähenduses. Miljem asendas ta sõna hage i-tüvelise hagi-sõnaga, eeskujuks ilmselt verb hagima.

Ka omadussõnatüvest nimisõna tuletamist on J. V. Veski praktiseerinud.

Wiedemanni esineva urveline 'poorne' alusel on Veski saanud sõna urve 'poor, auguke, õõneke' anatoomia ja zooloogia oskussõnaks. Samuti on sõnade valkjas, valkne tüve alusel loonud J. V. Veski u-liitelise tuletise valk (valgu) 'munavalgeaine' tähenduses.

Arvatavasti on J. V. Veskile olnud sõna väljak (väljaku) tuletamise aluseks Wiedemanni leiduv adjektiiv väljakas 'väljas või väljaspool olev'.

Võiks arvata, et ka Veski poolt loodud omadussõna täp-pis (täpsa) aluseks on mõnevõrra olnud Wiedemanni sõnaraamatus leiduv inessiivne vorm täpis tähendusega 'pünktlich, punkti pealt', olgugi et üldiseks is-sõnade eeskujuks on ik-kagi adjektiiv tähtis (tähtsa).

J. V. Veski on alati eelistanud korrapärasest sõnamoodustust korrapäratule, erandlikule sõnamoodustusele. Ta on tau-

ninud tehislukku tüvemoodustust kui eesti keele ehituse omapäraga sobimatut. Juba 1919. a. J. Aaviku "Uute sõnade sõnastiku" ilmunisel kirjutas J. V. Veski: "Kui meist igalüks sõherdusi mehaanilisi keeleuendamise-abinõusid hakkaks tarvitama - ja sõhased vahendid on ometi oma üllilitsuuse poolest kõsigile nii ahvatlevalt kättesaadaval! - mis tohib meie "labaseks" sõimatud Eesti keelest siis küll veel püsima jääda!"¹⁵

Vastuseis tehislukule tüvemoodustusele ei tähendanud J. V. Veski puhul veel pedantset elementaarsete tuletusreeglite järgmist. Oma sõnamoodustustõõs on J. V. Veski mõnikord toiminud küllalt vabalt. Kuid selline vabadus pole tüvehäälikute kombineerimise vabadus, vaid morfoloogiline, tuletamise vabadus, mitmekesiste tuletamisviiside ja -tüüpide kasutamise vabadus, mis kõik aitab vältida sõnavara trefaretsust ja üksluisust.

Wiedemanni sõnaraamat oli J. V. Veski uute tüvede hankimise allikaks. Kuid see sõnakogu pakkus keelemehele ka uuteks tuletustüüpideks lähtematerjali. Siit leidis J. V. Veski liiteid, mida kirjakeele sõnavara arendamiseks seni tarvitatud ei olnud. Mõnikord olid need alles liite alged, millest tema liite kujundus ja tuletiste rühma lõi.

Näiteks leidub Wiedemanni sõnaraamatus mitmeid rahva-keelseid me-liitelisi substantiive. Wiedemann ei ole neid omaette märksõnadeks eristanud, vaid on esitanud nad e-nomenite juures, nii et me-vorm on ainult üks genitiivi variante. Nii kohtame siin sõnu anne, gen. anne, ande, andme tähenduses 'Geben, Gabe'; juhe, gen. juhe, juhte, juhtme 'Zugstück am Netz, Seil, an welchem die Fähre gezogen wird, Strick von der Achse zur Fenerstange'; kaste, gen. kaste, kastme 'Tau, Befeuchtung, Tunke'; tõuse, gen. tõuse, tõusme 'Aufstand, Ausgang, Aufsteigen, Osten; Gärmittel, Hefe'.

J. V. Veski lahutas need mitme genitiivivormiga sõnad eraldi sõnadeks ja eristas nende tähendused. Nii sobis Wiedemannilt pärinev sõna andmed juba 1910. a. paiku vene ДАННОЕ vasteks. Nendest sõnadest omaette, kindla tähendusega liiteks eraldatud -me abil tuletas J. V. Veski juba

¹⁵ Johannes Voldemar Veski keelelisi töid, Tallinn 1958, lk. 84.

uusi sõnu, nagu märkmed, algmed, ede (edeme) 'avanss', lõikmed, saagmed, viilmed, teatme(teosa), võõde (võõtme) jne.

Wiedemanni sõnaraamatus esineb Lõuna-Eesti sõnana väänel (väändle), mis võrdsustatakse tähenduselt sõnaga vääne. Ilmselt on see sõna tuletatud verbist väänlema (väändlema), nii et osis l on tegelikult verbi tuletusliide. J. V. Veski andis sellele sõnale kitsama tähenduse 'kõitraag' ja eraldas sõnaosa -el omaette liiteks, mille abil tuletas mitmeid uusi sõnu, nagu süstel (hiljem süstal), hõõrel 'elund teo suudõnes toidu peenendamiseks', joonel 'joonlaud', kompel 'kompimiselund teatud ussidel', teetel 'Werk', tundel 'katesarv' ja mõned teised.

Rohkesti on eesti kirjakeeles neid sõnu, mis J. V. Veski on kirjakeelde resp. oskuskeelde toonud Wiedemanni sõnaraamatust, muutes seejuures Wiedemanni poolt antud sõnatähendust vajalikus suunas. Enamasti on seejuures tähendust kitsendatud. Mõnikord võib vana tähendus uue kõrval säilinud olla. Esitagem järgnevas mõningaid näiteid. Tuleb silmas pidada, et neid sõnu ei saa me pidada J. V. Veski tuletisteks, J. V. Veski osa on siin üksnes tähenduse muutmises.

Wiedemannil actus 'Getriebenheit' - Veskil EÕS-is 1925.a. actus 'destillatsioon'.

Wiedemannil armus (armuse) 'almus' - Veskil EÕS-is 1925. a. armus 'amnestia'.

Wiedemannil aval (avala) 'avar, lai, ruumikas, rikkalik' - Veskil EÕS-is 1925. a. aval 'avameelne'.

Wiedemannil avandama 'avama, avaldama' - Veskil 1934.a. "Õigusteaduse sõnastikus" avandama 'uurima, selgitama'.

Wiedemannil avang 'avandus, avaus, lahtine koht' - Veskil 1934. a. avang 'avamine (ka spordis)'.

Wiedemannil ehtne 'habras, peen' - Veskil 1925. a. EÕS-is ehtne (ehtse) 'eht'.

Wiedemannil elatis 'eluase, elumaja' - Veskil 1925. a. EÕS-is elatis 'ülalpidamine, peatoidus' ja 1934. a. 'ülalpidamine, alimendid'.

Wiedemannil vana kirjakeele sõnana elik 'ehk' - Veskil 1934. a. elik 'või vastavalt, respektive'.

Wiedemannil ergutes 'hõrgutis' Läänemaa sõnana - Veskil 1925. a. EÕS-is ergutis 'ergutusevahend'.

Wiedemannil hoius 'hoidmine, kaitsmine, hooldus' - Veskil 1925. a. EÕS-is hoius 'deposiit'.

Wiedemannil hulgi 'hulgaviisi, hulgana' - Veskil 1925. a. EÕS-is 'en gros'.

Wiedemannil vana kirjakeele sõnana häll (hälli, hällu) 'katel' - Veskil 1925. a. EÕS-is geograafia oskussõnana häll 'katlataoline järsuveeruline sulglohk'.

Wiedemannil Lõuna-Eesti sõnana hällvämä 'halvama' - Veskil 1934. a. hällvama 'sõnadega solvama'.

Wiedemannil hämblane 'ämblik' - Veskil 1925. a. EÕS-is hämblane 'üks ämbliku liike: solpuga'.

Wiedemannil juhe (juhte) 'noodaveokõis jne.' - Veskil 1925. a. EÕS-is juhe (juhte) 'juhendus'.

Wiedemannil Hiiumaa sõnana keep (keeba) 'sisselõige, pügal' - Veskil 1925. a. EÕS-is keep (keeba) tehnika oskussõnana 'soon, uure'.

Wiedemannil kehvel 'kivine madalik kalda ääres, pank' - Veskil 1925. a. EÕS-is kehvel geograafia sõnana 'leetseljak, meremadalik'.

Wiedemannil käitama, käietama, käiutama 'juhtima, kõnitama, käima panema, läbi kangasoa (niiti) tõmbama' - Veskil 1925. a. EÕS-is käivitama 'käima, liikvele panema; (tehnikas) käima panema; (kaubanduses) realiseerima'.

Wiedemannil küsi 'küsimine' - Veskil 1934. a. küsi 'järelpeärimine'.

Wiedemannil lamm Lõuna-Eesti sõnana 'väike madal laht' - Veskil 1925. a. EÕS-is lamm geograafia sõnana 'oru põhi'.

Wiedemannil liidus 'liide' - Veskil 1925. a. EÕS-is liidus 'liitekoht', 1934. a. liidus õigusteaduse sõnana 'liit'.

Wiedemannil loos (loosu) 'väike kõrgemast alast ümbritsetud aas' - Veskil 1925. a. loos 'väike, kõrgema maaga ümbritsetud aas, orundugu'.

Wiedemannil lõhm (lõhmu) 'killuna eraldunud tükk' - Veskil 1925. a. EÕS-is lõhm geograafia oskussõnana 'eoliit'.

Wiedemannil lõiv Gösekeni sõnastikust võetud sõnana 'maks' - Veskil 1925. a. EÕS-is lõiv 'Gebühr, ПОШЛИНА'.

Wiedemannil norg 'nork' - Veskil psühhoneuroloogia sõnana 'norutunne'.

Wiedemannil Hiiumaa sõnana nugiline 'kontvõõras pulmas' - Veskil 1930. a. EÕS-is nugiline 'parasit'.

Wiedemannil Lõuna-Eesti sõnana nuljama 'nüpeldama, peksma, tungivalt paluma' - Veskil 1930. a. EÕS-is nuljama 'evintseerima'.

Wiedemannil näht (nähu) 'Erscheinung' - Veskil 1930.a. EÕS-is näht arstiteaduse sõnana 'Erscheinung' ja geograafia sõnana 'faatsies'.

Wiedemannil pannus 'panemine, pandu' - Veskil 1930. a. EÕS-is panus 'kaardimängus, hoius, hauda kaasapandud asi'.

Wiedemannil põlg (põlu) 'põlgus, põlgamine' - Veskil 1930. a. EÕS-is põlg ajaloo sõnana 'kirikuvanne'.

Wiedemannil päevama 'koitma' - Veskil 1930. a. EÕS-is päevama 'dateerima'. Seos sündis ilmselt saksa vastete ta-gen ja betagen läheduse kaudu.

Wiedemannil pärus vana kirjakeele sõnana 'pärandus, pärandusosa' - Veskil 1930. a. EÕS-is pärus 'vara, mille keegi pärib või on pärinud', vastu seatud sõnale päränd 'kellelegi pärandatud või pärandatav vara'.

Wiedemannil sammama 'sooritama, maksuma' - Veskil 1937.a. EÕS-is sammama 'kohustust täitma, jõudlema (tehnikas)'.

Wiedemannil soot (soodi) 'vana jõesäng vähese veega' - Veskil 1937. a. EÕS-is soot õigusteaduse sõnana 'alveus derelictus' ja geograafia sõnana 'umbkoold, jõekoold, silmusjärv'.

Wiedemannil teht (tehe) 'tegu, tegemine' - Veskil 1934.a. teht (tehi) 'kohtuasi, akt'.

Wiedemannil tugim Lõuna-Eesti sõnana 'oks, vits' - Veskil tugim 1937. a. EÕS-is 'molbert'.

Wiedemannil luulekeele sõnana tõusetama 'tõstma' - Veskil tõusetama küsimust 'küsimust tõstatama'.

Wiedemannil viljama 'täis istutama, täis külvama' - Veskil 1937. a. EÕS-is viljama agronoomia sõnana 'viljakandvaks muutma, üles harima'.

Wiedemannil värd 'hoor' - Veskil 1937. a. EÕS-is värd loodusteaduse sõnana 'bastard, hübriid'.

Wiedemannil vääs Lõuna-Eesti sõnana 'kepp' - Veskil 1938. a. ("Eesti Keel", lk. 79) vääs keemia sõnana 'Spindel'.

Wiedemannil äretama Gösekeni sõnana 'üles äratama' - Veskil 1937. a. EÕS-is äretama õigusteaduse sõnana 'provotseerima'.

Nisuguseid semantilisi muutusi võime täheldada veel pal-

jude J. V. Veski poolt kasutusele võetud Wiedemannist pärit sõnade puhul.

Kõige lihtsamaks viisiks kasutada Wiedemanni sõnaraamatus leiduvat vähem tuntud sõnavara on muidugi murdesõna vormilt ja sisult enam-vähem muutmatul kujul kirjakeelde toomine. Oskuskeelde sobib murdesõna ilma tähendust täpsustamata tavaliselt vähem, rohkem leiame ehedaid murdesõnu ilukirjanduse keeles. J. V. Veski on propageerinud Wiedemannil leiduvaid murdesõnu peamiselt "Eesti õigekeelsuse sõnaraamatu" kaudu.

Nii soovitab ta näiteks Wiedemanni sõnaraamatust pärinevaid vähetuntud sõnu, nagu ask (asa) 'nõiduseline, kade'. J. Aavik oli soovitanud sama sõna nimisõnana tähenduses 'nõidusevägi, nõidus', mis Wiedemannil puudub. Edasi kasi 'kevadine niiskus põllumullas', katt (katu) 'härjalke', kiidus 'kiidakas inimene, kiidukukk', kärvas (kärba) 'hävitav, kange, rikkuv', loilas 'karjatamiseks sünnis rohulodu', lüüt 'jäätmel', seere 'kuiv riba soostunud alal', supp (supu) 'jääsoga', tõrk (tõrgu) 'vastupanu', uuts (uutsa) 'härm', õördama 'peale kaebama' jpt.

Nagu eelnevast näeme, võib etendada hea rahvakeeleainese kogu kirjakeele, eriti aga oskuskeele sõnavara rikastamisel küllaltki olulist ja kasulikku osa. Tänu Wiedemanni sõnaraamatule õnnestus Johannes Voldemar Veskil palju tõhusamalt rakendada oma keelerikastamise põhimõtet: eesti keele edasiarendamiseks tarvisminev aines tuleb hankida eeskätt eesti keelest enesest.

Kui kõrvutada neid tingimusi, milles töötas Johannes Voldemar Veski, tingimustega, milles töötavad tänapäeva oskuskeele korraldajad, siis peab kahjuks nentima, et kõige käepärasemaks abivahendiks uue sõna otsijale on jäänud ikkagi Wiedemanni sõnaraamat. Meie rikkalik murdekartoteek ootab veel sisujuhatajat ja Saareste mõisteline sõnaraamat sõnaindeksit.

Kui palju kasu võib aga anda tõelisele sõnameistrile rahvakeele sõnaraamat, seda on näidanud akadeemik Johannes Voldemar Veski oma mitmepalgelise sõnaloominguga.

ЙОХАННЕС ВОЛЬДЕМАР ВЕСКИ И СЛОВАРЬ Ф.Й.ВИДЕМАННА

Хуно Ритсеп

Р е з ю м е

В статье дается характеристика работы Й.В.Вески при образовании новых терминов для эстонской научной терминологии. Подробнее описывается, как академик Вески использовал эстонскую диалектную лексику, находящуюся в словаре Видеманна, для пополнения эстонского литературного языка новыми словами.

Особое внимание обращено на изменения, сделанные академиком Й.В.Вески в фонетике и значении слов. Показаны разные своеобразные способы словообразования эстонских терминов.

Словарь Видеманна был существенным источником при обогащении лексики эстонского литературного языка XIX века.